

Τον Οκτώβριο του 1945 ξεσπούν στο Βόλο απεργίες στις οποίες συμμετείχαν κυρίως οι εργάτες του εργοστασίου οινοπνεύματος, οι μυλεργάτες, οι εργάτες του εργοστασίου Μουρτζούκου και της Ηλεκτρικής Εταιρείας, όπως επίσης και οι υπάλληλοι των εστιατορίων. Σε πολλές περιπτώσεις η συμμετοχή των εργατών έφτασε μέχρι και το 90%. Η τοπική εφημερίδα «Αναγέννηση» αναφέρει ότι σε συγκεκριμένους κλάδους η απεργία διήρκησε μέχρι και 22 μέρες. Το βασικό αίτημα ήταν η αύξηση των ημερομισθίων. Η «Αναγέννηση» η οποία παρακολουθεί την εξέλιξη της απεργίας κάνει λόγο για νίκη των απεργών του εργοστασίου Μουρτζούκου και Οινοπνεύματος, καθώς πέτυχαν αυξήσεις από 50 έως 80%.¹ Οι εργάτες και οι εργάτριες του Ματσάγγου δεν συμμετείχαν στις απεργίες του Οκτωβρίου του 1945. Λίγους μήνες αργότερα όμως ξέσπασαν και στη βολιώτικη καπνοβιομηχανία απεργιακές κινητοποιήσεις.

Η πρώτη απεργία, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, των εργατών και των εργατριών του Ματσάγγου εκδηλώθηκε τον Ιανουάριο του 1946. Σύμφωνα με την «Αναγέννηση» η απεργία διήρκησε δύο εικοσιτετράωρα και το βασικό αίτημα ήταν ανάλογο με αυτό των εργατών των άλλων κλάδων: τιμαριθμικά μεροκάματα.² Ένα μήνα αργότερα, το Φεβρουάριο του 1946 οι εργαζόμενοι του καπνεργοστασίου πραγματοποίησαν νέες εικοσιτετράωρες απεργίες, έχοντας πάντα την ίδια διεκδίκηση.³ Παράλληλα, παρατηρούνται και αιτήματα, τα οποία διατυπώνονται αποκλειστικά από τις εργάτριες του Ματσάγγου και αφορούν κυρίως στους όρους και στις συνθήκες εργασίας τους.

Οι εργάτριες της καπνοβιομηχανίας συμμετέχουν δυναμικά στις απεργίες επιδιώκοντας να βελτιώσουν τα μεροκάματά τους, τους όρους και τις συνθήκες εργασίας τους. Η εφημερίδα μάλιστα συμπαραστέκεται στις εργάτριες του Ματσάγγου αλλά και γενικότερα στις εργάτριες άλλων κλάδων: «*Μέσα στο καπνεργοστάσιο οι εργάτριες ζουν κάτω από συνθήκες ανθυγιεινές. Οι περισσότερες είναι φθυματικές. Στα χαρμάνια η σκόνη και η εργασία έχει αφήσει μισερές όλες τις εργάτριες... Και οι υφαντουργίνες... καταπίνουν τη σκόνη, το χνούδι... πάσχουν από αρθριτικά... Οι έγκυες γυναίκες δουλεύουν μέχρι την τελευταία ώρα. Καμιά φροντίδα, καμιά πρόνοια. Τα παιδιά αφημένα στους δρόμους αλητεύουν ολημερίς...*».⁴

Η «Αναγέννηση» τέλος δημοσιεύει τα κοινά αιτήματα των εργατριών του Ματσάγγου και των εργατριών στις υφαντουργίες του Βόλου, τα οποία είναι: ίσο μεροκάματο με τους άνδρες για ίση δουλειά, καλύτερες συνθήκες εργασίας, τρεις μήνες άδεια με ολόκληρο το μεροκάματο για τις εγκύους γυναίκες, δημιουργία παιδικών σταθμών, «...για να λείψει αυτό το μαρτύριο -όπως τονίζουν χαρακτηριστικά οι εργάτριες- της μητέρας που είναι υποχρεωμένη να δουλεύει και δεν ξέρει που να

¹ *Αναγέννηση*, διάφορα φύλλα Οκτωβρίου, Νοεμβρίου και Δεκεμβρίου 1945.

² *Αναγέννηση*, 11/1/1946. Σύμφωνα με την εφημερίδα τα μεροκάματα κατά την μεταπολεμική περίοδο είχαν αυξηθεί κατά 10 ενώ τα είδη διανομής κατά 70 φορές. Δεδομένου του υψηλού πληθωρισμού της περιόδου σε ολόκληρη τη χώρα το αίτημα για τιμαριθμικά μεροκάματα αποτελούσε γενικευμένο εργατικό αίτημα. Δεν μας δίνονται άλλες πληροφορίες για την απεργία.

³ *Αναγέννηση*, Φεβρουάριος 1946.

⁴ *Αναγέννηση*, 10/2/1946

αφήσει τα παιδιά της...» και, τέλος, παροχή δωρεάν ιατρικής περίθαλψης και καταβολής ολόκληρου του μεροκάματου κατά τη διάρκεια της ασθένειας.⁵

Δεν θα μείνουμε περισσότερο στις συγκεκριμένες απεργίες, καθώς αφορούν σε μια περίοδο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, η οποία μάλλον απαιτεί συγκεκριμένη μελέτη. Αναφερθήκαμε στα παραπάνω γεγονότα για να επισημάνουμε ότι λίγα μόλις χρόνια πριν την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία φαίνεται πως συνέβησαν απεργίες, που όμοιές τους -σε διάρκεια και σε συμμετοχή- δε «γνώρισε» η πόλη του Βόλου στα μετέπειτα χρόνια. Ο εμφύλιος πόλεμος και η τελική έκβασή του δημιούργησαν νέα δεδομένα. Το βασικό ζήτημα που θα απασχολήσει το παρόν κείμενο είναι ο συνδικαλισμός και η εργατική διαμαρτυρία στη συγκυρία της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας: το είδος δηλαδή του συνδικαλισμού, το είδος των αιτημάτων και της διεκδικητικής δράσης. Κοντολογίς, δηλαδή, θα εξετάσουμε πώς εντάσσονται τα εργατικά αιτήματα και πώς αυτά διατυπώνονται στο ιδιαίτερο κλίμα της εποχής, παρακολουθώντας την περίπτωση της καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου.

Το νομικό πλαίσιο της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας που αφορά γενικότερα στην εργατική διαμαρτυρία και στις απεργίες είναι ασφυκτικό.⁶ Βρισκόμαστε σε μια ιδιαίτερη πολιτική περίοδο, βασικά γνωρίσματά της οποίας ήταν η καταστολή και ο κρατικός αυταρχισμός, ο ανύπαρκτος συνδικαλισμός ή η εξάρτηση του συνδικαλιστικού κινήματος από το κράτος και την εργοδοσία.⁷ Παράλληλα, τα γενικότερα οικονομικά χαρακτηριστικά της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας, όπως η διόγκωση της ανεργίας, οι ελαστικές σχέσεις εργασίας - υποαπασχόληση και απολύσεις- και η συμπίεση των μισθών, δυσχέραιναν την έκφραση εργατικών αιτημάτων και διεκδίκησης.⁸ Μέσα λοιπόν σε συνθήκες κρατικά ελεγχόμενου και ανελεύθερου συνδικαλισμού, με ανεργία, τρομοκρατία και απολύσεις ήταν δύσκολο να εκδηλωθεί οργανωμένη και μαζική εργατική διαμαρτυρία.

Οι απεργίες που έγιναν στην καπνοβιομηχανία Ματσάγγος την περίοδο που μελετάμε είναι περιορισμένες τόσο στον αριθμό όσο και στη διάρκειά τους. Εκείνο που παρατηρείται περισσότερο και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό είναι η διατύπωση

---

⁵ Αναγέννηση, 10/2/1946

⁶ Για το ζήτημα της εργατικής νομοθεσίας, το θεσμικό πλαίσιο των εργατικών ενώσεων και τα μοντέλα της απεργιακής δραστηριότητας από το 1950 και μετά στην Ελλάδα, βλ. σχ. T.Gallant, : “Collective Action and Atomistic Actors: Labor Unions, Strikes, and Crime in Greece in the Postwar Era” στο D.Constas-T.G. Stavron (επιμ.), *Greece Prepares for the Twenty-First Century*, The John Hopkins University Press, Βαλτιμόρη και Λονδίνο 1995, σ.149-165. Ο συγγραφέας υποστηρίζει -εκτός των άλλων- πως στόχος του μετεμφυλιακού κράτους ήταν να ελέγχει τις εργατικές οργανώσεις μέσω της εργατικής νομοθεσίας.

⁷ Βλ. Χ. Τζεκίνης, 1870-1987. *Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα*, Γαλαίος, Αθήνα 1987, Γ.Κουκουλές, «Η συνέχεια στην ιστορία ως τραγική επανάληψη. Η περίπτωση του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος, 1936-1948», στο Χ. Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα 1936-1949. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*. Καστανιώτης, Αθήνα 2003, Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκη, Αθήνα 2000. Πολλά από αυτά τα χαρακτηριστικά φαίνεται πως δεν παρατηρούνται μόνο στην ελληνική κοινωνία αυτή την περίοδο. Οι Ch.Tilly και Chr.Tilly αναφέρουν πως στη δεκαετία του 1950 οι απεργίες που έγιναν στη γειτονική Ιταλία ήταν σχετικά μικρές και σπάνιες μέχρι τουλάχιστον στις αρχές του 1960. Το βασικό γνώρισμά τους ήταν -κατά τους συγγραφείς- η καταστολή της απεργιακής δραστηριότητας από τις αντεργατικές κυβερνήσεις και από την ανεργία. Ch.Tilly-Ghr.Tilly, *Ιστορικές και κοινωνικές μορφές της εργασίας στον καπιταλισμό και το μέλλον της εργασίας. Η εργασία στον καπιταλισμό*, (μτφ. Τ. Αθανασόπουλος), Καστανιώτη, Αθήνα 2001,σ. 357-364

⁸ Σύμφωνα με τους Χ. Βερναρδάκη και Γ. Μαυρή, μόνιμο χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας μετεμφυλιακά ήταν η τεράστια ανεργία, η υποαπασχόληση και η συμπίεση των μισθών. Βλ. Χ. Βερναρδάκης – Γ. Μαυρή, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδιδακτορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Εξάντας, Αθήνα 1991,σ. 120-121.

«απειλών» κήρυξης απεργίας από τα σωματεία του εργοστασίου που τελικά όμως δε πραγματοποιούνται ποτέ. Κύριο χαρακτηριστικό φαίνεται πως είναι η πλήρης εξάρτηση της διεξαγωγής ή μη της απεργίας από το Ε.Κ.Β και από τη Γ.Σ.Ε.Ε. Το εργατικό κέντρο της πόλης είναι το αρμόδιο τοπικό όργανο το οποίο είτε άμεσα είτε έμμεσα εγκρίνει, απορρίπτει, «προκαλεί» πολλές φορές μια απεργιακή κινητοποίηση.

Προκειμένου να διεξαχθεί μια οποιαδήποτε μορφή διαμαρτυρίας, όπως στάση εργασίας, διαδήλωση και απεργία έπρεπε πρώτα να ενημερωθούν οι αρχές της πόλης. Πληροφορούμαστε πως στις 26/10/1950 η διοίκηση του «Σωματείου Εργατών και Εργατριών Ματσάγγου» «επισκέφτηκε το νομάρχη της πόλης, όπου παρουσία του διοικητή της χωροφυλακής, του διοικητή της ασφάλειας και του επιθεωρητή εργασίας έκανε γνωστά το αίτημα των εργαζομένων για αύξηση 40% των αποδοχών τους και απείλησε με απεργία σε περίπτωση που αυτό δεν ικανοποιηθεί. Παρών σε αυτή τη συνάντηση ήταν και εκπρόσωπος της διεύθυνσης της καπνοβιομηχανίας. Η απεργία τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, παρόλο που το αίτημα δεν ικανοποιήθηκε.⁹

Το παραπάνω γεγονός φαίνεται πως επιβεβαιώνει την εικόνα που σχηματίσαμε νωρίτερα για τη μορφή του συνδικαλισμού στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Όπως θα παρακολουθήσουμε και στη συνέχεια, επρόκειτο για ένα «είδος» «συνδικαλισμού υπό καθοδήγηση, ο οποίος γίνεται ανεκτός στο βαθμό που εντάσσεται στη συλλογική συναίνεση για «τοπική» ανάπτυξη, οπότε θεωρείται «νομιμόφρων». Ας δούμε όμως τα πράγματα πιο συγκεκριμένα.

Οι απεργίες που εκδηλώθηκαν στην καπνοβιομηχανία Ματσάγγου κατά την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία είναι ελάχιστες. Τουλάχιστον αυτό εμφανίζεται μέσα από τον τοπικό τύπο της εποχής. Ο περιορισμός των πολιτικών και συνδικαλιστικών ελευθεριών της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας αποτέλεσε, αναντίρρητα, τροχοπέδη στην έκφραση της εργατικής διαμαρτυρίας.¹⁰ Στο Βόλο, το Εργατικό Κέντρο της πόλης, στις 23 Δεκεμβρίου του 1950 αποφάσισε τη διαγραφή των κομμουνιστών από τα εργατικά σωματεία της πόλης.¹¹ Όσοι ήταν αντίθετοι με την κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία, είτε αποκλείονταν εξορισμού από το χώρο του εργοστασίου ή ήταν υποχρεωμένοι να κρύβουν τις διαφορετικές πολιτικές τους πεποιθήσεις. Δεν ήταν όμως μόνο οι ιδιαίτερες πολιτικές συνθήκες της εποχής που δυσχέραιναν την έκφραση της εργατικής διαμαρτυρίας. Μια σειρά άλλων παραγόντων επίσης συντελούσε σε αυτό το γεγονός, όπως η τεράστια ανεργία, που έπληττε την πόλη του Βόλου σε ολόκληρη τη δεκαετία του 1950, οι ελαστικές μορφές εργασίας και η προσωρινότητα στην εργασία.

Στις 11 Απριλίου του 1952, πραγματοποιήθηκε η πρώτη πανεργατική απεργία η οποία οργανώθηκε από το Ε.Κ.Β. και ήταν περισσότερο εκδήλωση διαμαρτυρίας προς το κράτος για τον οικονομικό μαρασμό της πόλης του Βόλου και το κλείσιμο των εργοστασίων. Το βασικό αίτημα ήταν το άνοιγμα των εργοστασίων και η παροχή οικονομικής ενίσχυσης προς τις βιομηχανίες της πόλης έτσι ώστε να εξασφαλιστεί δουλειά.¹² Στην απεργία συμμετείχαν και οι εργαζόμενοι του Ματσάγγου.

Όσον αφορά στην καπνοβιομηχανία του Βόλου πιο συγκεκριμένα πληροφορούμαστε πως στις αρχές της δεκαετίας του 1950 πιέζει το κράτος,

⁹ Ταχυδρόμος, 27/10/1950.

¹⁰ Ο Ch. Sabel εξετάζοντας την μεταπολεμική Ιταλία, σημειώνει πως η κρατική καταστολή, η ανεργία και η γενικότερη παρακμή του εργατικού κινήματος δυσχάιρναν την εκδήλωση της εργατικής διαμαρτυρίας. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι στο εργοστάσιο της αυτοκινητοβιομηχανίας της FIAT, τουλάχιστον 2.000 εργάτες απολύθηκαν για πολιτικούς λόγους στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Βλ. Ch. Sabel, *Work and politics. The division of labor in industry*, Cambridge University Press, London 1982, σ.146-148.

¹¹ Ταχυδρόμος, 24/12/1950

¹² Ταχυδρόμος, 12/4/1952

προκειμένου να της χορηγηθεί οικονομική ενίσχυση, ώστε να εξασφαλίσει μέσω της κρατικής αρωγής εκείνους τους όρους, που θα την επιτρέψουν να επιβιώσει. Παρόλο που η ελληνική καπνοβιομηχανία δεν είχε συμπεριληφθεί στο «Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης», το εργοστάσιο Ματσάγγου επεδίωξε τη χορήγηση δανείου. Το 1953, η καπνοβιομηχανία του Βόλου αναζητά εκ νέου οικονομική ενίσχυση-η πρώτη απόπειρα είχε γίνει στις αρχές του 1948- με σκοπό να επεκτείνει και να εκσυγχρονίσει τις παραγωγικές της εγκαταστάσεις.¹³

Στις 10 Απριλίου του 1953, η διεύθυνση του εργοστασίου υποβάλλει -μέσω της Εθνικής Τράπεζας- αίτηση χορηγήσεως «βιομηχανικού δανείου ανασυγκρότησης», προς την Κεντρική Επιτροπή Δανείων της Τράπεζας της Ελλάδος, ύψους 50.400 δολαρίων.¹⁴ Η καπνοβιομηχανία Ματσάγγου μέχρι το τέλος του 1953 συνέχισε να υποβάλλει αιτήσεις προκειμένου να της χορηγηθεί το δάνειο ανασυγκρότησης από την Κεντρική Επιτροπή Δανείων της Τράπεζας της Ελλάδος. Η τελευταία αίτηση υποβολής δανείου έγινε στις 10 Δεκεμβρίου του 1953.¹⁵ Λαμβάνοντας, λοιπόν, κανείς υπόψη τα παραπάνω εύλογα θα υπέθετε πως στην περίπτωση της καπνοβιομηχανίας, η απεργία του Απριλίου του 1952 μάλλον «εξυπηρετεί» τα συμφέροντα της εργοδοσίας και άρα «υποκινείται» από τη διεύθυνση του εργοστασίου.¹⁶

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 τα περισσότερα εργοστάσια της πόλης κλείνουν το ένα μετά το άλλο και το πρόβλημα της ανεργίας διαρκώς διογκώνεται. Η κατάσταση περιγράφεται ανάγλυφα μέσα από διάφορες πηγές της περιόδου. Για παράδειγμα, η αλληλογραφία του προέδρου του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Βόλου Σπύρου Τσαλαπάτα με τους υπουργούς Οικονομικών, Εμπορίου, Βιομηχανίας, Εργασίας καταδεικνύει το μέγεθος του προβλήματος της τοπικής οικονομίας.

Με τηλεγράφημά του στις 16.4.1959 προς τους παραπάνω υπουργούς ο πρόεδρος του Ε.Β.Ε.Β υποβάλλει υπόμνημα του Εργατικού Κέντρου Βόλου σχετικά με το «... υφιστάμενον εις την πόλιν μας οικονομικό αδιέξοδον, με επίπτωσιν εις τα εργατικά στρώματα διογκώσε την ανεργίαν. Παρακαλούμεν όπως ληφθώσιν υπο Κυβερνήσεως δραστικά μέτρα «...¹⁷ Σ « άλλο τηλεγράφημα του ίδιου προς τον

¹³ Ο σκοπός του δανείου ήταν η επέκταση των κτηριακών εγκαταστάσεων, η αντικατάσταση και ο εκσυγχρονισμός των παλιών μηχανημάτων. Πιο συγκεκριμένα, πληροφορούμαστε ότι ο στόχος ήταν η αγορά του οικοπέδου της στοάς, όπου βρισκόταν το εργοστάσιο (μεταξύ των οδών Π.Μελά και Μακεδονομάχων) και η ανέγερση νέας οικοδομής στην οποία θα στεγάζονταν οι νέες μηχανικές εγκαταστάσεις της βιομηχανίας, που επρόκειτο να αγοραστούν επίσης με το ποσό της χρηματοδότησης.

¹⁴ Αρχείο Εθνικής Τράπεζας Ελλάδας, Καπνοβιομηχανία «Αφών Ματσάγγου» Ο.Ε. εις Βόλον, φακ. 62. Η Κεντρική Επιτροπή Δανείων συστήθηκε κατόπιν σύμβασης του Ελληνικού Δημοσίου, της Ειδικής Αποστολής Οικονομικής Συνεργασίας και της Τράπεζας της Ελλάδος στις 12/11/1948 «Περί χορηγήσεως βιομηχανικών, γεωργικών και λοιπών δανείων Ανασυγκρότησης». Η καπνοβιομηχανία προκειμένου να της χορηγηθεί «δάνειο ανασυγκρότησης εκ κεφαλαίων αμερικανικής βοήθειας» κατέθεσε την οικονομικοτεχνική έκθεση της επιχείρησης στις 10 Απριλίου 1953.

¹⁵ Στο ίδιο. Η Κεντρική Επιτροπή Δανείων της Τράπεζας της Ελλάδας, στις 11 Ιανουαρίου του 1954, απέρριψε τελικά την αίτηση του Ματσάγγου. Λίγες μέρες αργότερα, στις 22/1/1954, ανακοινώθηκε από τον τύπο ότι θα δοθεί από την Νομισματική Επιτροπή ένα χρηματικό ποσό ως οικονομική ενίσχυση στην καπνοβιομηχανία του Βόλου.

¹⁶ Το φαινόμενο δεν παρατηρείται μόνο στην καπνοβιομηχανία του Βόλου αλλά αφορά σε πολλούς κλάδους της βιομηχανίας σε όλη τη χώρα. Για παράδειγμα, ο Σ. Κατσούρας -μελετώντας το συνδικαλισμό του κλάδου της κλωστοϋφαντουργίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο- παρατηρεί ότι εργοδότες και εργάτες κλείνουν από κοινού τα εργοστάσια ως μορφή πίεσης για την εφαρμογή αιτημάτων που προσβλέπουν στο κράτος. Σύμφωνα με τον Κατσούρα επρόκειτο για «εργοδοτικές απεργίες». Βλ. σχ. Σ. Κατσούρας, *Εργασία, συνείδηση και συνδικάτα στη μεταπολεμική ελληνική κλωστοϋφαντουργία*, αδημ.διδ.διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο 2005, σ.160-165.

¹⁷ Γ.Α.Κ. Μαγνησίας, *Αρχείο Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Βόλου*, φακ. 239.1

υπουργό Εργασίας δύο μήνες αργότερα οι επικλήσεις για « «... βελτίωσιν χειμαζομένης τοπικής βιομηχανίας που επανειλημμένως ετονίσθη... να εξευρευθη τρόπος προς αντιμετώπιση πληγής ανεργίας « «, συνεχίζονται.¹⁸

Η καπνοβιομηχανία Ματσάγγου, πιο συγκεκριμένα, στα τέλη της δεκαετίας του 1950 αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα «επιβίωσης». Η μόνη λύση που μπορεί να σώσει την καπνοβιομηχανία από το αδιέξοδο, σύμφωνα με τον αρθογράφο του «Ταχυδρόμου», είναι η κρατική αρωγή. Ο «Ταχυδρόμος» στο πρώτο φύλλο του στις 2/12/1958 γράφει σχετικά για το επικείμενο κλείσιμο ενός από τα μεγαλύτερα εργοστάσια της πόλης:

« «Η Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου αντιμετωπίζει ως γνωστόν οξύτατην κρίση, η οποία υπάρχει κίνδυνος να οδηγήσει στο κλείσιμο του εργαστασίου... Δεν χρειάζεται να τονισθεί εκ νέου, ότι η σημασία της καπνοβιομηχανίας δια τον Βόλον είναι μεγίστη. Φθάνει που τα άλλα εργοστάσια της πόλης έκλεισαν ή λειτουργούν υποτυπωδώς, ώστε απασχολούν ελάχιστο προσωπικό, Φθάνει που ο αριθμός των ανέργων είναι υπερβολικά εξογκωμένος, ιδίως κατά την χειμερινήν περίοδον ... φθάνει που η οικονομία του Βόλου γενικώς βρίσκεται σε αξιοθρήνητον κατάστασιν ... φθάνει που ουδεν μέτρον λαμβάνεται για τη δημιουργία εργασιών, αι οποίαι θα απορροφήσουν ικανόν αριθμόν εργαζομένων « «¹⁹.

Το ενδεχόμενο διακοπής της λειτουργίας του εργοστασίου φαίνεται πως οδηγεί σε άτυπες «συμμαχίες» μεταξύ εργατών και ιδιοκτητών και καταβάλλονται προσπάθειες για τη δημιουργία ενός κοινού μετώπου, προκειμένου να «σωθεί» το εργοστάσιο. Εργάτες και εργοδοσία διαμαρτύρονται μαζί προς το κράτος προκειμένου να εξασφαλισθεί η λειτουργία του εργοστασίου. Ο τοπικός τύπος παίρνει μέρος σε αυτόν τον «αγώνα». Η εφημερίδα Ταχυδρόμος καλεί όλους τους εργάτες του Ματσάγγου σε ξεσηκωμό « «... δια την διάσωσιν και ανάπτυξιν του εργοστασίου Ματσάγγου που αποτελεί οικονομικό πνεύμονα για την κοινωνία της πόλης « «.²⁰

Πηγαίνοντας πιο πέρα την ανάλυσή μας θα ισχυριζόμασταν, σύμφωνα με όσα παρακολουθήσαμε, πως η δυσαρέσκεια και η διαμαρτυρία τόσο των εργαζομένων στο Ματσάγγος, όσο και στα άλλα εργοστάσια της πόλης, διατυπώνεται μέσα σε κλίμα «διαταξικής» αντιμετώπισης και «τοπικιστικού» πνεύματος. Η διαμαρτυρία «οργανώνεται» και «καθοδηγείται» από έναν «επίσημο» συνδικαλισμό, ο οποίος συνεργάζεται με άλλους φορείς στο επίπεδο του δήμου, προκειμένου να προωθηθεί το «καλό» της πόλης. Ο συνδικαλισμός αυτός, καθώς είναι «ανέγγιχτος» και «αποκαθαρμένος» από την πολιτική διάσταση εμφανίζεται ως «νομιμόφρων» και άρα επιτρεπτός.

Τα προβλήματα ωστόσο που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στην καπνοβιομηχανία είναι πολλά και συγκεκριμένα. Συνήθως καταγράφονται στις γενικές συνελεύσεις των σωματείων και πολλές φορές η δυσαρέσκεια εκφράζεται με ψήφισμα διαμαρτυρίας προς τη διεύθυνση του εργοστασίου, με το οποίο καθίστανται γνωστά τα αιτήματα των εργαζομένων. Οι γενικότερες συνθήκες όμως που επικρατούν στην πόλη αυτή την περίοδο, όπως η διόγκωση της ανεργίας, η ακρίβεια και η φτώχεια, που πλήττει τα εργατικά στρώματα στο σύνολό τους, όπως επίσης και το «καθεστώς» των απολύσεων σε συνδυασμό με την κρατική καταστολή, τις πολιτικές και συνδικαλιστικές ανελευθερίες, καθιστούν σχεδόν αδύνατη την έκφραση της εργατικής διαμαρτυρίας. Οι απειλές για κήρυξη απεργίας δεν πραγματοποιούνται

¹⁸ Στο ίδιο.

¹⁹ Ταχυδρόμος, 2/12/1958

²⁰ Ταχυδρόμος, 2/12/1958.

σχεδόν ποτέ, παρά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις. Η πιο «δυναμική» μορφή κινητοποίησης υπήρξαν οι ολιγόωρες στάσεις εργασίας.

Στην καπνοβιομηχανία Ματσάγγου σε ολόκληρη την πρώτη μετεμφυλιακή δεκαετία πραγματοποιούνται ομαδικές απολύσεις. Το συγκεκριμένο φαινόμενο αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα που επιδρά αρνητικά στην ανάπτυξη της εργατικής διαμαρτυρίας και της γενικότερης συνδικαλιστικής δράσης των εργατών. Από την άλλη μεριά, ωστόσο, φαίνεται πως οι απολύσεις κάποιες φορές αποτέλεσαν την αιτία και την αφορμή για τη «συγκέντρωση» και τη συσπείρωση των εργαζομένων. Ο φόβος της απόλυσης «δημιουργούσε» την ανάπτυξη αισθήματος αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας μεταξύ των εργαζομένων, που εκφραζόταν με διάφορους τρόπους, από απλές αποδοκίμασιες προς την εργοδοσία, έως αποχή από την εργασία και κήρυξη απεργίας.

Ο «Ταχυδρόμος» γράφει ότι στις 10 Μαΐου του 1952 απειλούταν στο Βόλο εργατική απεργία λόγω των απολύσεων που έγιναν στην καπνοβιομηχανία Ματσάγγου. Η διοίκηση του «Σωματείου Εργατών και Εργατριών Ματσάγγου» απείλησε ότι οι εργαζόμενοι θα κατέλθουν σε απεργία διαρκείας εάν δεν επαναπροσληφθούν οι συνάδελφοί τους. Πληροφορούμαστε ότι στις 9 Μαΐου 84 εργάτες και εργάτριες απολύθηκαν από την επιχείρηση. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την αντίδραση των εργαζομένων και στάθηκε αφορμή πραγματοποίησης έκτακτης γενικής συνέλευσης του «Σωματείου Εργατών και Εργατριών Ματσάγγου». Διαβάζουμε, λοιπόν, στην εφημερίδα ότι μέσα σε ατμόσφαιρα «ασυνήθους αποφασιστικότητας και μαχητικότητας των εργατών και των εργατριών...» οι εργάτες ζητούσαν «...ακόμα και την κήρυξη απεργίας για λόγους συμπαράστασης προς τους απολυθέντες αλλά και αποδοκίμασιες προς την εργοδοσία».²¹

Ο γραμματέας του «Σωματείου Εργατών και Εργατριών Ματσάγγου» υποστήριξε ότι οι απολύσεις των ογδόντα εργατών και εργατριών αποτελούσαν τμήμα της «προ καιρού εξαπολυθείσης, εκ μέρους της διεύθυνσεως της καπνοβιομηχανίας, τρομοκρατίας κατά των εργατών και της διοικήσεως του σωματείων των...». Κατηγόρησε τη διεύθυνση της επιχείρησης ότι μέσω των επιστατών των διάφορων τμημάτων του εργοστασίου έχει επιβάλει ένα καθεστώς αφόρητης τρομοκρατίας στους εργάτες και πως τα επιβαλλόμενα πρόστιμα «...αποτελούν ένα είδος καταληστεύσεως του γλίσχρου ημερομισθίου των εργατών και εργατριών».²²

Στη συνέχεια ο γραμματέας του «Σωματείου Εργατών και Εργατριών Ματσάγγου» έθιξε δύο ακόμη ζητήματα που απασχολούσαν τους εργαζόμενους στην καπνοβιομηχανία: τις ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας και την παραβίαση του οχτώρου. Τόνισε ότι είναι συχνό το φαινόμενο των παραβιάσεων του οχτώρου υπό την απειλή πάντοτε των απολύσεων εκ μέρους των επιστατών και της διεύθυνσης. Ο γραμματέας του Σ.Ε.Ε.Μ. σχολίασε το ρόλο των επιστατών και των τμηματάρχων, σημειώνοντας ότι «...από υπερβολικό ζήλο πιέζουν καταναγκαστικώς τους εργάτες κατά τας ώρας της εργασίας των». Η ταμίας του σωματείου, τέλος, υποστήριξε ότι το θέμα των απολύσεων «είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου για όλους τους εργαζόμενους». Ωστόσο, η ταμίας στη συνέχεια απευθύνεται μόνο στις εργάτριες: «Δεν θα αφήσουμε να απολυθεί καμία. Ή όλες μαζί θα ζήσουμε ή όλες μαζί θα πεθάνουμε της πείνας».²³

Οι ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας λοιπόν, η παραβίαση του οχτώρου και φυσικά οι απολύσεις, μαζί με μόνιμο ζήτημα των χαμηλών αμοιβών, είναι τα σημαντικότερα προβλήματα, που απασχολούν τους εργαζόμενους στην

²¹ Ταχυδρόμος, 10/5/1952

²² Ταχυδρόμος, 10/5/1952

²³ Ταχυδρόμος, 10/5/1952

καπνοβιομηχανία. Αφορούν όμως σε όλους τους εργάτες και τις εργάτριες στον ίδιο βαθμό και με τον ίδιο τρόπο; Γιατί η ταμίας του σωματείου απευθύνεται μόνο στις γυναίκες; Πολύ σύντομα θα προσπαθήσουμε να κάνουμε κάποιες σκέψεις πάνω στα ερωτήματα που μόλις τέθηκαν και να θέσουμε κάποιους προβληματισμούς και υποθέσεις εργασίας.

Από το πραγματολογικό μας υλικό φαίνεται ότι ορισμένα τμήματα των εργαζομένων «πλήττονται» σε μεγαλύτερο βαθμό και με ποικίλους τρόπους από άλλα. Οι μισθολογικοί κατάλογοι της επιχείρησης μας δίνουν τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε πότε συνέβησαν απολύσεις, σε ποιά τμήματα του εργοστασίου και σε ποιούς αφορούσαν. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι απολύσεις καταγράφονται. Άλλες φορές πάλι αναφέρονται ως «αποχωρήσεις» εργατών - εργατριών. Ας δούμε όμως τα πράγματα πιο συγκεκριμένα.

Η διοίκηση ισχυρίστηκε για τις απολύσεις του Μαΐου του 1952, ότι επρόκειτο για πλεονάζοντες εργάτες και πως «...επιβλήθησαν δια λόγους οικονομικούς». Σύμφωνα με τη διεύθυνση, η καπνοβιομηχανία κινδύνευε με κλείσιμο εάν δεν πρόβαινε σε μείωση του προσωπικού.²⁴ Ωστόσο, τον Μάιο του 1952 η επιχείρηση είναι δεύτερη πανελλαδικά σε παραγωγή.²⁵ Η αντίφαση αυτή ίσως θα μπορούσε να εξηγηθεί με την ένταση της εργασίας που παρατηρείται στην επιχείρηση αυτή την περίοδο. Παράλληλα δηλαδή με τις απολύσεις αυτή την περίοδο παρατηρείται στο «Ματσάγγο» το φαινόμενο της έντασης εργασίας σε συγκεκριμένα τμήματα του εργοστασίου. Η επιχείρηση απολύει έναν αριθμό εργαζομένων από διάφορα τμήματα προκειμένου να μειώσει το κόστος παραγωγής, αλλά από την άλλη εξαναγκάζει τους εναπομείναντες εργαζόμενους -υπό την απειλή της απόλυσης- να εντείνουν το ρυθμό και την απόδοση της εργασίας τους. Η οργάνωση της εργασίας στο Ματσάγγο στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950, φαίνεται πως στηριζόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην αύξηση των υπερωριών και της «κατ' αποκοπής εργασίας».²⁶

Το φαινόμενο εντοπίζεται κυρίως στα τμήματα του πακεταρίσματος, των ταινιών, των λαιμών και στο κυτιοποιείο, σε τμήματα δηλαδή όπου απασχολούνται σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες. Παράλληλα, στα ίδια τμήματα παρατηρείται το φαινόμενο των απολύσεων και των επαναπροσλήψεων εποχικού και περιστασιακού προσωπικού. Πρόκειται για προσλήψεις κυρίως εργατριών -και λιγότερο εργατών- που απασχολούνται σε θέσεις που απαιτούν ελάχιστη έως καθόλου εξειδίκευση, όπως το κουβάλημα ή το γέμισμα των κιτιών με τα πακέτα τσιγάρων και οι αμοιβές τους είναι οι πιο χαμηλές μεταξύ όλων των εργαζομένων.²⁷

Το ζήτημα των απολύσεων και της έντασης εργασίας συνεχίζει να υφίσταται με τον ίδιο τρόπο και έπειτα από δύο χρόνια. Στις 19 Απριλίου του 1954 πραγματοποιείται δίωρη στάση εργασίας ως ένδειξη διαμαρτυρίας προς τη διεύθυνση, η οποία επιχειρεί να αυξήσει την παραγωγή μέσω της κατ' αποκοπής εργασίας των γυναικών. Παράλληλα, ζητείται αύξηση των αμοιβών σε ολόκληρο το προσωπικό κατά 30%. Η αύξηση πρέπει να δοθεί, σύμφωνα με το «Σωματείο Εργαζομένων Καπνοβιομηχανίας Βόλου», όχι μόνο σε όσους πληρώνονται με ημερομίσθιο, αλλά και στις εργάτριες που πληρώνονται κατ « αποκοπή. Τέλος, το σωματείο των

²⁴ *Θεσσαλία*, 11/5/1952

²⁵ Σύμφωνα με στοιχεία της «Καπνικής Επιθεώρησης « η καπνοβιομηχανία «Ματσάγγο» « τον Μάιο του 1952 κατείχε τη δεύτερη θέση στο σύνολο των εγχώριων καπνοβιομηχανιών, με μηνιαία παραγωγή 215.330 κιλά τσιγάρα. Πρώτη ήταν η καπνοβιομηχανία «Παπαστράτος» « με μηνιαία παραγωγή 250.222 κιλά τσιγάρα και στην Τρίτη θέση η καπνοβιομηχανία «Κεράνης» « με 160.613 κιλά τσιγάρα. *Καπνική Επιθεώρησης*, Μάιος-Ιούνιος 1952, τχ.4, σ.12-13.

²⁶ Όπως προκύπτει μέσα από την επεξεργασία των μισθολογικών καταλόγων του αρχείου Ματσάγγο. Αρχείο Ματσάγγο, *Μισθολογικοί κατάλογοι 1952*.

²⁷ Αρχείο Ματσάγγο, *Μισθολογικοί κατάλογοι 1952*

εργαζομένων της καπνοβιομηχανίας Ματσάγγος ζητά την παροχή επιδόματος ανθυγιεινής εργασίας καθώς επίσης και την παροχή δωρεάν συσσιτίου.²⁸

Λίγους μήνες αργότερα η κατάσταση παραμένει ίδια. Στις 18/8/1954 ο Ταχυδρόμος γράφει στην πρώτη σελίδα: *«Οι εργάται της καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου θα αγωνισθούν δια να αποτρέψουν απολύσεις»*. Κατά τη διάρκεια γενικής συνέλευσης των εργατών του «Σωματείου Εργαζομένων Καπνοβιομηχανίας Βόλου», στην οποία συμμετείχαν 1.000 εργάτες και εργάτριες η ταμίας του σωματείου περιέγραψε την κατάσταση: *«η επιχείρηση επιδιώκει να πετύχει αύξηση της παραγωγής, ενώ συγχρόνως θέλει να προβεί εις μείωσιν του προσωπικού...»*.²⁹

Για άλλη μια φορά απευθύνεται στις εργάτριες. Μέσα από τα λόγια της φαίνεται πως ενισχύεται η υπόθεση που κάναμε νωρίτερα, ξεετάζοντας τους μισθολογικούς καταλόγους. Δηλαδή, το φαινόμενο της έντασης εργασίας που παρατηρείται στο Ματσάγγο την περίοδο που μελετάμε συνδέεται κατά κύριο λόγο με τη γυναικεία εργασία. Ισχυρίζεται, λοιπόν, η ταμίας: *«Όλαι αι γυναίκες των τμημάτων που εργάζονται κατ « αποκοπην πρέπει να περιορισθούν εις την κανονικήν εργασίαν. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα προστατέψουμε εκείνους που απειλεί ότι θα απολύση η επιχείρησις. Δεν πρέπει να δεχθούμε την αύξησιν της παραγωγής, διότι έτσι μόνον θα περιφρωρήσωμε την τσακισμένη υγεία μας...Πολλαί εργάτριαι λόγω της εξαντλητικής εργασίας πίπτουν λιπόθυμαι και μεταφέρονται εις κλινικάς με τα φορεία...»*.³⁰

Η ταμίας υποστήριξε επίσης ότι η επιχείρηση «τρομοκρατεί» τους εργάτες μέσω των επιστατών. Τόνισε πως ενώ παλιότερα οι επιστάτες δεν ξεπερνούσαν τους είκοσι σε όλο το εργοστάσιο, τη συγκεκριμένη περίοδο ξεπερνούσαν τους ογδόντα. Τέλος, κάλεσε τις εργάτριες σε αγώνα *«...για να περιφρωρήσωμε τη ζωή των παιδιών και των οικογενειών μας»*.³¹

Ωστόσο ούτε αυτή τη φορά οι απειλές για απεργία πραγματοποιήθηκαν. Η διεύθυνση της καπνοβιομηχανίας όχι μόνο δεν αύξησε τους μισθούς και τα ημερομίσθια, αλλά αντίθετα επέβαλε αύξηση της αποδοτικότητας των εργατριών στα τμήματα της κατ « αποκοπής εργασίας. Συγκεκριμένα, η διοίκηση του σωματείου τον Οκτώβριο του 1954 κατηγόρησε τη διεύθυνση του εργοστασίου ότι προέβη μονομερώς σε αλλαγή των όρων εργασίας στα τμήματα πακεταρίσματος και ταινιών, επιβάλλοντας αύξηση της παραγωγής από 20 μέχρι 40%. Ο πρόεδρος του σωματείου των εργαζομένων επεσήμανε ότι *«.. η επιβολή του μέτρου εκτός του ότι μεταβάλλει τους όρους εργασίας που ίσχυαν εδώ και 35 χρόνια μειώνει και την αμοιβή των εργαζομένων από 7 έως 15.000 δραχμές»*.³²

Η κατάσταση παρέμεινε η ίδια και τα αμέσως επόμενα χρόνια. Η ένταση εργασίας, τα χαμηλά μεροκάματα και οι συνεχείς απολύσεις είναι τα κύρια χαρακτηριστικά στην καπνοβιομηχανία Ματσάγγου -άλλα και στο σύνολο σχεδόν των εργοστασίων της πόλης- μέχρι το τέλος της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας.

Πηγές-Βιβλιογραφία

²⁸ Ταχυδρόμος, 19/4/1954

²⁹ Ταχυδρόμος, 18/8/1954

³⁰ Ταχυδρόμος, 18/8/1954

³¹ Ταχυδρόμος, 18/8/1954

³² Ταχυδρόμος, 30/10/1954.

Πηγές

(Αδημοσίευτες)

- **Αρχείο Ματσάγγου**
Μισθολογικοί κατάλογοι τμημάτων έτους 1952
- **Γ.Α.Κ. Ν. Μαγνησίας**
Αρχείο Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Βόλου, φακ. 239.1
- **Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας Ελλάδας**
“Καπνοβιομηχανία “Αδελφών Ματσάγγου” Ο.Ε. εις Βόλον”, φακ. 62

Τύπος

- περ. *Καπνική Επιθεώρησης*, Μάιος-Ιούνιος 1952, τχ.4.
- εφημ. *Αναγέννηση*, διάφορα φύλλα ετών 1945-1948
- εφημ. *Θεσσαλία*, διάφορα φύλλα ετών 1948-1958
- εφημ. *Ταχυδρόμος*, διάφορα φύλλα ετών 1948-1958

Βιβλιογραφία

- Χ. Βεναρδάκης – Γ. Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδιδακτορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Εξάντας, Αθήνα 1991
- Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκη, Αθήνα 2000
- Σ. Κατσούρας, *Εργασία, Συνείδηση και συνδικάτα. Η περίπτωση της ελληνικής μεταπολεμικής κλωστοϋφαντουργίας και ένδυσης*, αδημ. διδακτ. διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2004
- Γ. Κουκουλές, «Η συνέχεια στην ιστορία ως τραγική επανάληψη. Η περίπτωση του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος, 1936-1948», στο Χ. Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα 1936-1949. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*. Καστανιώτης, Αθήνα 2003
- Ch. Sabel, *Work and politics. The division of labor in industry*, Cambridge University Press, London 1982
- Χ. Τζεκίνης, *1870-1987. Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα*, Γαλαίος, Αθήνα 1987
- Ch.Tilly-Ghr.Tilly, *Ιστορικές και κοινωνικές μορφές της εργασίας στον καπιταλισμό και το μέλλον της εργασίας. Η εργασία στον καπιταλισμό*, (μτφ. Τ. Αθανασόπουλος), Καστανιώτη, Αθήνα 2001